

не хацеў зацвярджаць падаткі, пакуль усе жыхары Польшчы не згадзяцца на пабор, вызначаны на сойме.³⁶ Ашмянскі, Аршанскі і Менскі соймакі, зважаючы на небяспеку для Рэчы Паспалітай і ўсяго хрысціянства, а таксама на «братэрскую міласць» да палякаў, якім туркі ды татары пагражалі больш, чым літвінам, згадзіліся на пабор, але збіраць яго можна было толькі пасля згоды ўсіх станаў ВКЛ.³⁷ Калі аршанская шляхта магчымасць для такой «згоды» бачыла на наступным вальным сойме, то віленская і жамоіцкая шляхта для абмеркавання і ўхвалення пабору 1595 г. прасіла склікаць у Княстве Галоўны з'езд.³⁸ Шляхта Упіцкага павета ўвогуле адмаўлялася падтрымліваць што-небудзь з прапаноў караля без згоды «старшых паноў», у прыватнасці, К. Радзівіла, і таксама прасіла склікаць Галоўны з'езд.³⁹

Віленскі, Менскі і Аршанскі соймакі адносна падаткаў 1593 г. нагадалі, што яны былі ўхвалены Галоўным з'ездам з пэўнымі ўмовамі да Жыгімонта Вазы. Кароль іх не выканаў, таму падаткі «нідзе ў ВКЛ не выдавалі».⁴⁰ Менская шляхта зазначала, што без супольнай згоды ўсіх станаў Княства выдачу 100000 зл. абмяркоўваць не будзе, тым больш, што пра тыя падаткі не было згадкі ні на соймаках перад соймам 1595 г., ні на Галоўным соймаку ў Слоніме, ні на самім сойме ў Кракаве.⁴¹ Да «згоды ўсіх станаў» ВКЛ адклала рашэнне па артыкулах з каралеўскай прапазіцыі, «аб якіх на сойме згоды ці згадкі не было», і ашмянская шляхта. Верагодна, пад гэтай фармулёўкай хаваліся і пытанне аб паборы 1593 г. Ашмянскі павет, пры ўсеагульнай згодзе ў Княстве, гатовы быў падтрымаць гэтыя артыкулы, калі яны прынясуць карысць Рэчы Паспалітай, не будуць парушаць правоў і вольнасцей шляхты. Разам з тым, выказвалася спадзяванне, што і Жыгімонт Ваза выканае ўсе просьбы ад станаў ВКЛ.⁴²

Такім чынам, рэалізацыя соймакі ў ВКЛ прайшлі зусім не па задуме двара. Шляхта не збіралася без выканання сваіх патрабаванняў выплачваць пабор 1593 г., а ўхваленне падаткаў 1595 г. адклалася на нявызначаны тэрмін. Згода на падаткі стала важным інструментам палітычнага ціску на караля ў справе аб віленскім біскупстве. У сваю чаргу, Жыгімонт Ваза ў 1595 г. Галоўны з'езд ВКЛ не склікаў.⁴³ Магчыма, ён апасаўся, што з'езд стане нагодай для «апазіцыйнага» кансалідаванага выступлення шляхты, і паспрабаваў дасягнуць ухвалення і атрымання падаткаў іншым шляхам.

20 ліпеня 1595 г. Жыгімонт Ваза выслаў дзяржаўцам гаспадарскіх уладанняў у ВКЛ лісты, у якіх заклікаў іх хутчэй

³⁶ *AGAD. AR. Dz. II. Nr. 303. S. 3-4.*

³⁷ *Ibidem. Nr. 301. S. 3-4; Nr. 305. S. 1; Nr. 307. S. 1-2.*

³⁸ *Ibidem. Nr. 301. S. 3-4; Nr. 303. S. 4; Rachuba A. Wielkie Księstwo... S. 255.*

³⁹ *AGAD. AR. Dz. II. Nr. 300. S. 1-2.*

⁴⁰ *Ibidem. Nr. 301. S. 4; Nr. 303. S. 4-5; Nr. 305. S. 3.*

⁴¹ *Ibidem. Nr. 305. S. 3.*

⁴² *Ibidem. Nr. 307. S. 2.*

⁴³ *ADR. S. 220; ADS. S. 107; Rachuba A. Wielkie Księstwo... S. 255.*

Тэорыя і гісторыя ідэй

выдаваць абодва паборы. Адносна падаткаў 1595 г. адзначалася, што на большасці рэляцыйных соймаў «... на выдаване тогі побору водлуг постановення соймавога станы Велікаго князства Літоўскаго згодзілі се».⁴⁴ Аб паборы 1593 г. нагадвалася, што ён на Галоўным з'ездзе ВКЛ быў «на потребы нашы позволеный» (пра ўмовы, вылучаныя Жыгімонту Вазе тым з'ездам, ні словам не згадваліся) і ўжо нібыта «снат и выбран ест».⁴⁵ Разам з лістом быў высланы і універсал з апісаннем парадку збору гэтых пабораў.

Зусім іншая трактоўка падзей была, прынамсі, у частцы шляхты Вялікага Княства. У верасні 1595 г. на пасяджэнні Трыбунала ВКЛ у Менску былі прынесены лісты і падатковы універсал, адрасаваныя да Менскага ваяводства. Шляхта выступіла з пратэстам і накіравала да Жыгімонта Вазы Фёдара Волка з адпаведным пасланнем. У ім шляхта ацэньвала выданне падатковага універсала праз некалькі тыдняў пасля заканчэння сойма не інакш як «прыватным станаўленнем пабораў», што было «не толькі вялікай абразай правоў і вольнасцей нашых, але... канчатковай згубай і выкараненнем іх». Яшчэ раз нагадвалася, што пабор 1593 г. быў ухвалены з «пэўнымі кандыцыямі», і выказвалася спадзяванне, што кароль і вялікі князь адменіць гэтыя «прыватныя» і «шкадлівыя» універсалы.⁴⁶ Сярод падпісантаў не было ніводнага сенатара, а толькі прадстаўнікі павятовай шляхты, у т. л. падкаморы ашмянскі Мікалай Зяновіч, гаспадарскі маршалак Васіль Зянковіч Ціхінскі, полацкі земскі суддзя Есіф Корсак, падкаморы слоніцкі Рыгор Трызна, Ян Корсак Галубіцкі, Каспар Сясіцкі, Крыштоф Юндзіл і інш.⁴⁷ У пратэсце можна прасачыць уплыў К. Радзівіла. М. Зяновіч быў намеснікам віленскага ваяводы, Ф. Волк – кліентам біржанскіх Радзівілаў. Блізкімі да Радзівілаў былі і роды Сясіцкіх, Трызнаў, Юндзілаў, Корсакаў Галубіцкіх.⁴⁸

Таксама ў верасні 1595 г., у сувязі з абраннем новага жамойцкага старосты, у Жамойць былі накіраваны каралеўскія лісты, якія заклікалі шляхту выдаваць падскарбію Д. Халецкаму два паборы і без склікання Галоўнага з'езда. Вядома, што Я. Абрамовіч упэўніваў жамойцкую шляхту, каб «цвёрда трымалася», г. зн. пабора не выдавала.⁴⁹

Аднак Жыгімонт Ваза не адступаў і зноў 18 верасня 1595 г. заклікаў сенатараў Вялікага Княства пачаць выплачваць падаткі і паўплываць на шляхту, але безвынікова – грошы да канца года ў скарб не паступілі.⁵⁰ Было відавочна, што ўхваленне спрэчных падаткаў не можа быць вырашана без абмеркавання на будучым вальным сойме.

⁴⁴ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 311. S. 1.

⁴⁵ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 311. S. 1.

⁴⁶ Biblioteka Miejska im. Raczyńskich w Poznaniu. Rkps. 88. Listy do Sapiehów z lat 1502-1659. K. 91.

⁴⁷ Усяго падпісалася 17 шляхціцаў.

⁴⁸ Kempa T. Urzędnicy i klienci... S. 200; Ragauskienė R. Lietuvos Didžiosios... P. 325, 335, 368, 372, 373.

⁴⁹ AGAD. AR. Dz. V. Nr. 16. S. 41-42.

⁵⁰ Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej... S. 272.

Тым не менш, настроі ў ВКЛ адносна выплаты падаткаў пачалі змяняцца. Верагодна, гэта было звязана са складаным знешнепалітычным становішчам Рэчы Паспалітай. Зноў з’явілася небяспека ўварвання татар. Восенню 1595 г. на абарону паўднёвых межаў рушыў Я. Замойскі з польскім войскам. У Польшчы нарасталала незадаволенасць пазіцыяй літвінаў у справе абароны краіны, палякі наракалі, што Вялікае Княства не выконвае ўмоў уніі. Я. Замойскі ў пачатку 1596 г. у лісце да К. Радзівілу па сутнасці абвінавачваў Княства ў ігнараванні патрэбаў абароны Рэчы Паспалітай. Ды і ў ВКЛ былі незадаволеныя тым, што нічым не дапамаглі польскаму войску (напр., Л. Сапега).⁵¹ і калі абарона паўднёвых межаў Польшчы магла не вельмі турбаваць шляхту ВКЛ, то хутка небяспека прыйшла і ў іх дом.

У тую ж восень 1595 г. казацкія аддзелы Севярына Налівайкі з Украіны перайшлі на тэрыторыю Беларусі, захапілі Слуцк, а 13 снежня – Магілёў.⁵² У пачатку 1596 г. шляхта некаторых павеатаў і ваяводстваў ВКЛ выходзіла ў паспалітае рушанне ці наймала за свае грошы жаўнераў для падаўлення бунту.⁵³ Жыгімонт Ваза гатовы быў накіраваць на дапамогу 2000 жаўнераў, але нагадваў, што грошай на гэта няма ні ў надворным, ні ў земскім скарбе.⁵⁴ І хаця канфлікт вакол віленскага біскупства толькі паглыбляўся, але сярод палітычнай эліты расло разуменне, што без новых фінансавых сродкаў эфектыўнае і бяспечнае існаванне краіны немагчыма. 25 студзеня 1596 г., незадоўга да перадсоймавых соймаў ВКЛ, Л. Сапега выказаў думку, напэўна, блізкую значнай частцы «палітычнага народа» Княства: «Трэба трымацца біскупства цвёрда, але і іншых спраў з-за гэтага не ўпускаць, асабліва, што датычыць бяспекі дзяржавы».⁵⁵ Відавочна, ужо з’яўляецца імкненне не звязваць пытанне аб прызначэнні літвіна віленскім біскупам з пытаннем аб ухваленні падаткаў.

На разгляд павятовых соймаў ВКЛ, скліканых перад вальным соймам 13 лютага 1596 г., Жыгімонт Ваза выносіў і пытанне аб падатках, прызначаных у 1593 і 1595 гг., але так і не выдадзеных.⁵⁶ На гэты раз пазіцыя шляхты ВКЛ была куды больш памяркоўнай.

У некаторых павеатах пабор, прызначаны ў Кракаве, сталі збіраць ужо ў тым жа 1595 г. Да пачатку 1596 г. частку гэтых падаткаў выбралі паборцы Ашмянскага, Віцебскага і Аршанскага павеатаў.⁵⁷ На Галоўным соймаку ВКЛ у сакавіку 1596 г. літвіны тлумачылі затрымку ў выданні пабору 1595 г. тым, што такое пытанне «не магло быць вырашана без з’езда», г. зн.

⁵¹ *ADR. S. 116; ADS. S. 111, 116.*

⁵² *Свяжынскі У. М. «Гістарычныя запіскі» Ф. Булашоўскага. С. 115; Кемпа Т. Mikolaj Krzysztof... S. 286-287.*

⁵³ *РНБ. Ф. 971. Собрание автографов П. П. Дубровского. Авт. 321 / 1. № 21. Л. 1; AGAD. AR. Dz. II. Nr. 329. S. 1; Nr. 336. S. 1; Nr. 338. S. 1; VL. T. 2. S. 364.*

⁵⁴ *ADS. S. 127.*

⁵⁵ *Ibidem. S. 125-126.*

⁵⁶ *РНБ. Ф. 957. Pol. F. IV. № 130. Л. 205, 206отв.; AGAD. AR. Dz. II. Nr. 346. S. 1-4.*

⁵⁷ *НГАБ. КМФ-18. Вон. 1. Спр. 285. Арк. 249, 256; AGAD. AR. Dz. II. Nr. 338. S. 1.*

Тэорыя і гісторыя ідэй

⁵⁸ РНБ. Ф. 957. Пол. F.IV. № 130. Л. 205.

⁵⁹ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 283.

⁶⁰ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 346. S. 4.

⁶¹ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 356. S. 1-3.

⁶² Ragauskienė R. Lietuvos Didžiosios... P. 168, 306-307.

⁶³ РНБ. Ф. 957. Пол. F.IV. № 130. Л. 206отв.

⁶⁴ Там же. Л. 204отв.– 205; AGAD. AR. Dz. II. Nr. 344. S. 2-3.

⁶⁵ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 348a; VL. T. 2. S. 363-364.

⁶⁶ VL. T. 2. S. 364.

без Галоўнага з'езда. Тым самым яны выракаліся абвінавачванняў ў ігнараванні патрэбаў Рэчы Паспалітай.⁵⁸

Аб выданні пабору 1593 г. меркаванні разышліся. Соймік Новагародскага павета даручыў сваім паслам, каб яны на сойме «*тот побор... дат позволили*», аднак толькі пры ўмове, «если бы на то згода всех станов великого князства Литовского была».⁵⁹ Аршанская шляхта ў соймавай інструкцыі нагадвала, што пабор ухваляўся з пэўнымі ўмовамі, якія не былі выкананы («на тот чась досыть не стало»), таму той падатак не выбіралі і грошай не маюць.⁶⁰ А вось вышэйшая частка палітычнай эліты ВКЛ, асабліва тыя, хто займаў прыдворныя ўрады, гатовы былі пагадзіцца выдаць пабор 1593 г. без усялякіх умоў. Так, на пасяджэнні перадсоймавага сойма ў Вільні ў лютым 1596 г. за тое, каб аддаць 100000 зл. Жыгімонту Вазе, выказаліся Д. Халецкі, падчашы Крыштоф Дарагастайскі, крайчы Андрэй Война, віленскі цівун Ян Пац (заклікаў шляхту выдаць і пабор 1595 г.) і, увогуле, большасць прысутных.⁶¹ Цікава, што кліенты біржанскіх Радзівілаў смаленскі кашталян Вацлаў Агрыпа, віленскія гродскія суддзя і пісар Габрыэль Рыпінскі і Шчасны Багуматка ў сваіх выступах на тым соймаку ні словам не закранулі пытанне выплаты спрэчнага падатку.⁶²

Галоўны соймак 1596 г. схіляўся згадзіцца на збор пабору (1593 г.), але пры гэтым паслы павінны былі ўказаць каралю на вялікія спусташэнні ў Княстве (верагодна, гаворка ішла пра набег казакоў).⁶³ Сенатарам і паслам даручалася дамовіцца ў Варшаве, каб шляхце тых зямель ВКЛ, якая выходзіла ў паспалітае рушанне ці выдавала пабор на наём жаўнераў супраць казакоў, былі прадстаўлены льготы пры выплаце падаткаў, калі іх усё ж ухваляць на сойме, а найбольш пацярпелая шляхта Мазырскага і Рэчыцкага паветаў каб увогуле была вызвалена ад грашовых выплат.⁶⁴

На вальным сойме 1596 г. паслы ВКЛ згадзіліся выдаць на патрэбы абароны Рэчы Паспалітай падаткі «паводле універсалу сойма кракаўскага», таксама ва ўсёй краіне было прызначана «пагалоўнае жыдоўскае».⁶⁵ Агаворвалася, што шляхта Менскага, Новагародскага і Упіцкага паветаў, якая ў пачатку года ўжо выплочвала пабор на абарону ад казацкага бунту, атрымае адпаведныя льготы пры выплаце падаткаў.⁶⁶ Дарэчы, маршалкам пасольскай ізбы быў абраны К. Дарагастайскі, які, што яскрава выявілася яшчэ на соймаку ў Вільні, займаў пракаралеўскую пазіцыю ў пытанні ўхвалення падаткаў.

Хаця ў соймавых канстытуцыях зусім не адзначалася, што прадстаўнікі ВКЛ згаджаюцца і на выплату пабору 1593 г.,

каралеўская ўлада разумела іх змест менавіта так. Пасля заканчэння сойма ў ваяводства і паветы Княства на рэляцыйныя соймакі былі накіраваны гаспадарскія лісты «о выданье того побору», у якіх усім паборцам загадвалася адвозіць сабраныя грошы ў Вільню і рабіць перад падскарбіем справаздачу.⁶⁷ Жыгімонт Ваза, безумоўна, лічыў рашэнні гэтага сойма сваёй перамогай.

Аднак рэляцыйныя соймакі ў ВКЛ, якія павінны былі адбывацца ў пачатку чэрвеня 1596 г., прайшлі, прынамсі частка з іх, зусім не па сцэнары Жыгімонта Вазы. З аднаго боку, ухваленне пабору 1595 г. на мінулым сойме амаль не выклікала прэрэчанню.⁶⁸ За выключэннем толькі шляхты Рэчыцкага павета, якая заяўляла, што падаткі ў сувязі з набегам казакоў «давати не могут и не хочут», і прасіла Жыгімонта Вазу «о одьпушченье взглядом знищенья того краю от козаковь, абы на них тоть поборь вытегань не былъ».⁶⁹ Грошы з гэтага пабору (1595 г.) сталі паступаць у земскі скарб ВКЛ недзе ўлетку 1596 г., і ўсяго было сабрана 118000 зл., без уліку воднага мыта і чопавага, якія трымаў у арэндзе скарбны ВКЛ Лукаш Мамоніч. З іх 67000 зл. былі выплачаны на ліквідацыю запазычанасці перад войскам, сабраным на падаўленне бунту С. Налівайкі.⁷⁰ Праўда, грошы збіраліся марудна, і не ўсе ваяводства іх выдалі, таму Жыгімонт Ваза вынес пытанне выплаты падатку і на разгляд наступнага сойма, скліканага 10 лютага 1597 г.⁷¹

З іншага боку, з выдачай пабору 1593 г. зноў узніклі праблемы. У адных паветах згаджаліся на яго выплату, у іншых – не. Як паведамляў К. Радзівіл у кастрычніку 1596 г. смаленскі ваявода Я. Абрамовіч, «пабор... у некаторых паветах і ваяводствах выбіраюць. У Вільні таксама, прыехаўшы з сойма, некалькі паноў маладых пастанавілі выдаваць (пабор – Ул. II.). У Ашмянах і ў Лідзе нават і не думваюць аб тым».⁷² У такой сітуацыі Я. Абрамовіч прапаноўваў склікаць з'езд Віленскага ваяводства, на якім К. Радзівіл схіліў бы «Ашмяны, Ліду і іншыя паветы» да выдачы падаткаў. Разам з тым, смаленскі ваявода гатовы быў цалкам даверыцца меркаванню віленскага ваяводы і зазначаў, што калі К. Радзівіл дасць згоду выдаць пабор, то пагодзяцца і іншыя.⁷³ Невядома, каб такі з'езд адбыўся, але, напрыклад, ашмянская шляхта ўсё ж пачала выдаваць падатак. Да канца 1596 г. амаль увесь пабор, прынамсі, як сцвярджалася на соймаках перад соймам 1597 г., быў выдадзены ў Віленскім і Ашмянскім паветах.⁷⁴ Падаткі былі сабраны і ў Берасцейскім павеце, шляхта толькі прыспешвала

⁶⁷ НГАБ. КМФ-18. Вон. I. Спр. 285. Арк. 283, 409адв.

⁶⁸ НГАБ. КМФ-18. Вон. I. Спр. 285. Арк. 239, 256, 287адв.

⁶⁹ Тамсама. Арк. 270-270адв.

⁷⁰ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 355. S. 2; Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej... S. 273, 357; Rzońca J. Rzeczpospolita Polska w latach... S. 11-15.

⁷¹ Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 322-331

⁷² AGAD. AR. Dz. V. Nr. 16. S. 46.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 405, 409-410.

Тэорыя і гісторыя ідэй

⁷⁵ АВАК. Т. 2. С. 151-152;

Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 417.

⁷⁶ *Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 422.*

⁷⁷ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 283.

⁷⁸ *Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 413.*

⁷⁹ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 283-283адв.

⁸⁰ Тамсама. Арк. 283адв.

⁸¹ Тамсама. Арк. 272-272адв.

⁸² *Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 413-414.*

⁸³ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 361, 383.

⁸⁴ Kempa T. *Urzednicy i klienci... S. 199-200, 204, 206-208;*

Ragauskienė R. Lietuvos Didžiosios... P. 365, 369, 374-376.

мясцовага паборцу сабраць грошы ў тых, хто іх яшчэ не выплаціў, і аддаць у рукі Д. Халецкага.⁷⁵ На Галоўным сойміку ВКЛ 30 студзеня 1597 г. пасол ад Жамойці Радзімінскі выказваўся за выплату абяцанага каралю пабору і заклікаў зрабіць тое ж самае і тых, хто не хоча яго выдаваць.⁷⁶

Затое шляхта Лідскага, Новагародскага і Менскага павеатаў заняла іншую пазіцыю. Галоўнае адрозненне было ў тым, што лідская і новагародская шляхта мелі зусім адрозны ад Жыгімонта Вазы погляд на вынікі мінулага сойма. А менавіта яна аспрэчвала падатковыя рашэнні сойма, каб мець такім чынам поўную свабоду дзеяння. В. Зянковіч Ціхінскі, новагародскі пасол на сойме 1596 г., адзначаў, што на тым сойме не было ўсеагульнай згоды дэлегацыі ВКЛ аб выдачы пабору 1593 г. і «оповеданья многие противь тому уросли», г. зн. супраць такога рашэння ўносіліся пратэстацыі.⁷⁷ У інструкцыі паслам на сойм 1597 г., складзенай на сойміку ў Лідзе, адзначалася, што на мінулым сойме выплата падатку 1593 г. «не дазволена і апрагэставана».⁷⁸ Разам з тым, новагародская шляхта на рэляцыйным сойміку пасля сойма 1596 г. абрала паборцам В. Зянковіча Ціхінскага, але сваім лістом абмежавала яго паўнамоцтвы: забараніла яму аддаваць сабраныя грошы каму-небудзь «без згоды всих обывателей земли Новгородское».⁷⁹ А тая частка шляхты, якая не прысутнічала на сойміку, увогуле адмовілася ўхваляць і выдаваць пабор, спаслаўшыся на тое, што на рэляцыйным сойміку «нового на нем ничего становится не могло».⁸⁰ Менскі рэляцыйны сойм таксама абраў павятовага паборцу – Васіля Балгарына. Аднак ён, як і паборца ў Новагародскім павеце, выбраўшы падатак, не мог нікому аддаваць грошы без волі і ведама ўсіх «абывацеляў» Менскага павеата, пакуль тыя не ўбачаць «в том усего великого князства Литовского згду певную одностайную...».⁸¹ Лідскі соймк увогуле не дазволіў выдаваць падатак. Яшчэ раз лідская шляхта нагадвала, што пабор 1593 г. абяцала выдаць толькі пры выкананні пэўных умоў, чаго не адбылося. Шляхта Лідскага павеата гатова была выдаць гэты пабор толькі пры ўмове, што на будучым сойме будзе на тое ўсеагульная згода і толькі на абарону ад небяспекі з боку Турцыі ды на наём жаўнераў.⁸² Якую пазіцыю займалі іншыя павеаты ВКЛ, нам невядома. Заўважым, што лідская шляхта ў другой палове 1590-х гг. знаходзілася пад значным уплывам К. Радзівіла.⁸³ Моцныя пазіцыі біржанская лінія Радзівілаў мела сярод новагародскай шляхты, залежалі ад іх і некаторыя ўплывовыя шляхецкія роды ў Менскім павеце – Валадковічы, Кавячынскія.⁸⁴ Падобна, што

К. Радзівіл не асабіста, але праз залежную шляхту імкнуўся блакіраваць выдачу пабору, прызначанага на асабістыя патрэбы Жыгімонта Вазы.

Палітычная эліта ВКЛ у пытанні выплаты пабору 1593 г. падзялілася. Частка па-ранейшаму трымалася ўмоў, вылучаных Жыгімонту Вазе на Галоўным з'ездзе ў 1593 г., і супраціўлялася выдаваць пабор да ўрэгулявання канфлікту вакол віленскага біскупства. Іншыя ж згаджаліся на яго выплату. Да пошукаў кампрамісу падштурхоўвалі як знешнія і ўнутраныя небяспекі для Рэчы Паспалітай, так і павага шляхты да каралеўскай улады. Усё ж ісці на адкрыты канфлікт з каралём і вялікім князем былі гатовыя далёка не ўсе. На сойміку ў Вільні ў лютым 1596 г. частка шляхты аргументавала сваю згоду выдаць пабор тым, што яна гэта Жыгімонту Вазе абяцала.⁸⁵ Так шляхцічы і саступалі патрабаванням караля, і захоўвалі свой твар адначасова. Разам з тым адзначым, што да пачатку 1598 г. «палітычны народ» ВКЛ скансалідавана абараняў свае правы і выступаў супраць намінацыі паляка на ўрад віленскага біскупа.⁸⁶

На вальным сойме 1597 г. пытанне аб ухваленні новых падаткаў было адным з асноўных. Фінансавыя сродкі былі неабходныя на арганізацыю абароны Рэчы Паспалітай ад татар і турак, выплату запазычанасці жаўнерам, забеспячэнне памежных замкаў зброяй і людзьмі, на чарговыя «падарункі» татарам.⁸⁷ У ВКЛ ідэя чарговага пабору шырокай падтрымкі не атрымала. На Галоўным сойміку ў студзені 1597 г. за новыя падаткі выказаліся толькі паслы Віленскага і Новагародскага павятаў.⁸⁸ З сенатараў ВКЛ фінансавыя ініцыятывы Жыгімонта Вазы падтрымалі віленскі кашталян Е. Хадкевіч, які яшчэ ў канцы снежня 1596 г. у лісце на перадсоймавы сойм Віленскага павята заклікаў шляхту згадзіцца на падатак, а таксама Г. Война, які падчас сойма прапанаваў на абарону дзяржавы накіраваць некалькі пабораў разам.⁸⁹

Сойм 1597 г. праходзіў у напружаных спрэчках паміж каралём, сенатарамі і пасламі, паміж Польшчай і Вялікім Княствам. Прадстаўнікі ВКЛ настойвалі на адмене намінацыі паляка Б. Мацяёўскага на пасаду віленскага біскупа. Ад вырашэння канфлікту залежала і пазіцыя літвінаў у справе абароны дзяржавы, але Жыгімонт Ваза па-ранейшаму настойваў на сваім рашэнні. У выніку, паслы ВКЛ у апошнія дні сойма фактычна байкатавалі паседжанні пасольскай ізбы і не ўдзельнічалі ў абмеркаванні соймавых спраў.⁹⁰ У перадапошні дзень сойма, 24 сакавіка, ад імя земскіх паслоў ВКЛ перад Жыгімонтам Вазам, сенатам і пасольскай ізбой выступіў

⁸⁵ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 356. S. 2.

⁸⁶ Lanno И. И. Люблинская уния ... С. 89-150;

Rzońca J. Rzeczpospolita Polska w latach... S. 67-82.

⁸⁷ Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 322-331.

⁸⁸ Ibidem. S. 420, 422. Ibidem. S. 58-59, 85, 420-422.

⁸⁹ РНБ. Ф. 971. Авт. 125. Л. 53отв.;

Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 85.

⁹⁰ Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 1-124;

Жукович П. Сеймовая борьба ... С. 247-293;

Lanno И. И. Люблинская уния ... С. 137-141;

Rzońca J. Sejm z lat 1597 i 1598...;

Idem. Rzeczpospolita Polska w latach...

⁹¹ Dyaryusze sejmowe roku 1597. S. 119.

Тэорыя і гісторыя ідэй

пасол Ашмянскага павета, каралеўскі сакратар Гальяш Пельгрымоўскі. Ён заявіў, што земскія паслы ВКЛ не згаджаюцца на ўхваленне падаткаў, але ў выпадку ўсеагульнай згоды на пабор гатовы будучь выставіць жаўнераў за свае грошы і пад кіраўніцтвам свайго гетмана.⁹¹

Аднак сойм закончыў працу, так і не прыняўшы ніякіх рашэнняў. Гэта прымусіла Жыгімонта Вазу больш актыўна шукаць крыніцы паступлення новых фінансавых сродкаў. Зразумела, што ў ВКЛ кароль і вялікі князь у першую чаргу разлічваў на атрыманне пабору, ухваленага ў 1593 г., і на выплату рэшты з пабору 1595 г. Пасля сойма ў паветы і ваяводства Вялікага Княства, да ўсіх паборцаў, былі накіраваны гаспадарскія лісты аб выданні падатку 1593 г.⁹² Падобна, што і К. Радзівіл заняў больш кампрамісную пазіцыю: у ліпені 1597 г. ён выступае ўжо як прыхільнік збору і поўнай выдачы спрэчнага пабору ў ВКЛ.⁹³ і ў 1597 г. грошы нарэшце сталі паступаць у каралеўскі скарб.

Захавалася справаздача Д. Халецкага, зробленая яшчэ да яго смерці, г. зн. недзе да 20 студзеня 1598 г., аб атрыманні грошай ад павятовых паборцаў. Так, у 1597 г. скарб атрымаў толькі 43341 зл. 4 гр. і 14 пенязяў.⁹⁴ Для параўнання, у 1591 г. падатак у ВКЛ па той жа стаўцы, што і ў 1593 г. (15 гр. з валокі), прынёс 74057 зл.⁹⁵ У поўным аб'ёме (прынамсі, скарб не меў да іх аніякіх прэтэнзій) пабор 1593 г. выплацілі толькі Віленскі, Ашмянскі, Вількамірскі, Ковенскі, Слонімска і Ваўкавыскія паветы, Жамойцкае староства і Полацкае ваяводства. Часткова падатак выбралі Віленскі капітул, Лідскі, Браслаўскі, Троцкі, Гарадзенскі, Берасцейскі і Пінскі паветы. Увогуле не выдалі пабор 1593 г. ва Упіцкім, Навагародскім, Аршанскім, Менскім і Рэчыцкім паветах і ў Мсціслаўскім ваяводстве. На жаль, зусім не маем звестак аб выплаце падатку ў Віцебскім і Мазырскім паветах. Каля паловы атрыманых грошай, 20000 зл., былі ў тым жа 1597 г. перададзены на ўласныя патрэбы Жыгімонта Вазы, астатнія грошы пайшлі на выплаты служэбнікам каралеўскага двара, а таксама на пакрыццё выдаткаў, звязаных уласна са зборам у ВКЛ гэтага пабору (расылка гаспадарскіх лістоў і мандатаў, аплата каморнікаў, скарбовых слуг, пасланцоў, возных і інш.).

Зразумела, скарб і на гэты раз разлічваў атрымаць прыкладна тую ж суму, што ў 1591 г. Таму з ініцыятывы Д. Халецкага як земскага падскарбія ВКЛ спецыяльнымі мандатамі былі «пазваны» адказваць перад гаспадарскім судом паборцы Віленскага капітула, Лідскага, Троцкага, Гарадзенскага,

⁹² НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 409адв.

⁹³ AGAD. AR. Dz. V. Nr. 1901. Cz. II. S. 87.

⁹⁴ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 408адв.– 409.

⁹⁵ Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej... S. 252, 270.

Упіцкага, Новагародскага, Аршанскага, Берасцейскага, Пінскага, Менскага і Рэчыцкага павеатаў і Мсціслаўскага ваяводства. Яны абвінавачваліся ў тым, што не выдалі пабору 1593 г. у скарб і не зрабілі адпаведнай справаздачы. Сума нявыплачанага паборцамі падатку, па версіі Д. Халецкага, складала больш за 33338 зл. (не ведаем, на жаль, дакладнай сумы прэ-тэнзій скарбу да Аршанскага і Менскага павеатаў). У суд быў «пазваны» і староста браслаўскі Януш Скумін-Тышкевіч, які нібыта не прыняў ніякіх захадаў супраць той шляхты свайго староства, якая не выплаціла паборы 1593 і 1595 гг.⁹⁶ Такім чынам, пра атрыманне надворным скарбам 100000 зл. гаворкі ўжо не ішло.

Гаспадарскі суд 29 кастрычніка 1597 г. першай разглядаў справу Я. Скуміна-Тышкевіча. Абвінавачванні з браслаўскага староствы ў выніку былі зняты, яго абавязалі 1 студзеня 1598 г. зрабіць справаздачу («лічбу») перад скарбам з рэшты пабору 1593 г.⁹⁷

Астатнія справы разглядаліся 10 лістапада. Ад Віленскага капітула, з Лідскага, Трокскага, Упіцкага, Берасцейскага, Пінскага, Рэчыцкага павеатаў і з Мсціслаўскага ваяводства на суд увогуле не з'явіліся ані паборцы, ані іх прадстаўнікі. Было вырашана, што яны павінны будуць прыбыць у Варшаву праз 4 тыдні ад абвясчэння ім гэтага выраку і аддаць не толькі пабор, але і штрафы («віны») за несвоечасовую выплату грошай.⁹⁸ На судзе былі толькі прадстаўнікі паборцаў з Гарадзенскага, Новагародскага, Аршанскага і Менскага павеатаў. Яны, як і прадстаўнік Я. Скуміна-Тышкевіча, адразу заявілі, што, адпаведна соймавым канстытуцыям і падатковым універсалам, адказваць павінны перад Трыбуналам ВКЛ, а не перад гаспадарскім судом. Аднак інстыгатар ВКЛ Мальхер Каменскі даводзіў, што справа датычыць непасрэдна скарбу і караля, таму і разглядаць яе павінен менавіта гаспадарскі суд.⁹⁹ Прадстаўнік гарадзенскага паборцы паведаміў, што Ян Клюкоўскі большую частку пабору ўжо аддаў у скарб і абяцаў выплаціць рэшту. Затое прадстаўнікі В. Зянковіча Ціхінскага, Я. Вадэрацкага і В. Балгарына тлумачылі нявыдачу пабору 1593 г. нязгодай сярод шляхты ВКЛ. Прычым калі новагародская і менская шляхта пабор плаціла, але забараняла сваім паборцам аддаваць грошы ў скарб без «аднастайнай згоды» ўсіх абывацеляў Вялікага Княства, то аршанская шляхта і да гэтага часу нічога не збірала.¹⁰⁰ і хаця непасрэдна прычына гэтай нязгоды не называлася, але яна была відавочнай – працягваўся канфлікт вакол віленскага біскупства, г. зн. умова, вылучаная

⁹⁶ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 234-234адв., 239-240адв., 272-275адв., 276адв.–277адв., 280-282, 283-287адв. Скарб ацэньваў суму нявыплачанага пабору наступным чынам: Віленскі капітул – 2092 зл. 15 гр., Лідскі павет – 629 зл., Браслаўскі павет – 434 зл. 7½ гр., Трокскі павет – 3090 зл. 15 гр. 14½ п., Гарадзенскі павет – 2931 зл. 8 гр. 17 п., Упіцкі павет – 5628 зл. 19 гр. 10½ п., Новагародскі павет – 9000 зл., Берасцейскі павет – 6597 зл. 16 гр. 14½ п., Пінскі павет – 1592 зл. 2 гр. 4 п., Мсціслаўскае ваяводства – 307 зл. 27 гр., Рэчыцкі павет – 1034 зл. 11 гр.

⁹⁷ Тамсама. Арк. 234-234адв., 239-240адв.

⁹⁸ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 274адв.–275адв., 280-282, 284адв.–287адв.

⁹⁹ Тамсама. Арк. 239адв.–240, 272-272адв., 273адв.–274, 276адв., 283-283 адв.

¹⁰⁰ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 272-274, 283-283адв.

Тэорыя і гісторыя ідэй

каралю Галоўным з'ездам ВКЛ у 1593 г., так і не была выканана. М. Каменскі ад імя Жыгімонта Вазы адмаўляў падобныя аргументы і спасылаўся на рашэнні сойма 1596 г.: «дей тот побор на сойме в году девятдесяти шестом от всех обывателей великого князства Литовского згодне выдати нам г [оспо]д [а] ру позволено».¹⁰¹ Цалкам верагодна, што частковая ці поўная нявыплата пабору 1593 г. у некаторых іншых паветах ВКЛ таксама можа тлумачыцца незадаволенасцю шляхты канфліткам вакол віленскага біскупства.

Падчас разгляду гэтых спраў выявіўся яшчэ адзін аспект канфлікту паміж Жыгімонтам Вазам і шляхтай: каралеўская ўлада імкнулася захаваць свой аўтарытэт. Так, на просьбу прадстаўніка В. Зянковіча Ціхінскага аб скліканні ў Новагародскім павеце сойма, на якім бы шляхта канчаткова згадзілася на выдачу пабору ў надворны скарб, інстыгатар катэгарычна адмовіў: «бо бы дей то не з достоенствомъ нашымъ (Жыгімонта Вазы – Ул. П.) было о то, што нам реч посполитая по тры кроти даровала большъ и частей того просит».¹⁰² Кароль і паны-рада пастанавілі, каб 8 снежня 1597 г. паборцы (аршанскі паборца – 6 студзеня 1598 г.) прадставілі ў Варшаве перад скарбам справаздачу аб зборы пабору і выдалі грошы.¹⁰³

У гэты ж час у Варшаве суд разглядаў пазвы і аб нявыдачы падаткаў 1595 г. Як ужо адзначалася, грошы з гэтага пабору паступалі вельмі павольна і не ў поўным аб'ёме. У выніку, у 1597 г. жаўнеры войска ВКЛ, пакуль чакалі выплаты належнага ім заробку, разрабавалі гаспадарскія ўладанні ў Берасцейскім павеце.¹⁰⁴ Віну за несвоечасовую выплату падаткаў усклалі на мясцовых паборцаў, якія «немалыя сумы... пры сабе затрымалі, лічбу не ўчынілі і грошы не аддалі», за што і былі «пазваны» Д. Халецкім у гаспадарскі суд.¹⁰⁵ На момант правядзення суда ў лістападзе 1597 г. пабор не быў цалкам выплачаны ў Браслаўскім, Гарадзенскім, Віцебскім і Рэчыцкім паветах. Па ацэнках скарбу, у Браслаўскім павеце «многімі асобамі» не было выплачана падаткаў на суму 583 зл. 26 гр., у Віцебскім павеце сабралі толькі 300 зл., таму для выдачы пабору гэтым паветам прызначаліся пазнейшыя тэрміны.¹⁰⁶ Прадстаўнік гарадзенскага паборцы Я. Клюкоўскага настойваў, спасылаючыся на канстытуцыі соймаў 1593, 1595 і 1596 гг., каб справа аб выплаце пабору была перанесена на разгляд Трыбунала ВКЛ. У адрозненні ад справы з паборам 1593 г., Жыгімонт Ваза і паны-рада задаволілі гэтую просьбу.¹⁰⁷ Такое рашэнне можа тлумачыцца тым, што пабор 1593 г. прызначаўся асабіста каралю, а пабор 1595 г. – на дзяржаўныя патрэбы, а менавіта на абарону Рэчы Паспалітай.

¹⁰¹ Тамсама. Арк. 272 адв., 283 адв.

¹⁰² Тамсама. Арк. 284.

¹⁰³ Тамсама. Арк. 272 адв.–273, 274–274 адв., 277 адв., 284–284 адв.

¹⁰⁴ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 239–239 адв.;

AGAD. AR. Dz. V. Nr. 1901. Cz. II. S. 75, 78;

Rzeczpospolita Polska w latach... S. 19.

¹⁰⁵ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 355. S. 3.

¹⁰⁶ НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 239–240 адв., 256–257.

¹⁰⁷ Тамсама. Арк. 287 адв.;

AGAD. AR. Dz. II. Nr. 355. S. 3–4.

Фактычна, з пачатку 1598 г. пытанне збору ў ВКЛ падаткаў 1593 і 1595 гг. зыходзіць з палітычнай арэны. Павятовыя соймакі, якія праходзілі ў студзені 1598 г. перад чарговым вальным соймам, непасрэдна пра іх не ўзгадвалі.¹⁰⁸ Браслаўская шляхта, напрыклад, падкрэслівала, што яна паборы выдала, і кароль «... *in isto non caperet detrimentum*» [у тым не панёс шкоды].¹⁰⁹ Сойм 1598 г. склікаўся Жыгімонтам Вазам, каб зноў атрымаць згоду і фінансавыя сродкі на паездку ў Швецыю для захавання за сабой тытула шведскага караля. Соймікі ВКЛ адназначна забаранілі сваім паслам згаджацца на ўхваленне новых падаткаў. У якасці альтэрнатыўнай крыніцы атрымання грошай шляхта называла рэшты падаткаў, што збіраліся ў Княстве з 1590 г., напрыклад, з пабору 1595 г.¹¹⁰ Новагародскі соймак прапанаваў на фінансаванне паездкі накіраваць чопавае, ухваленае Галоўным з'ездам 1593 г. на абарону межаў ВКЛ, а пры ўсеагульнай згодзе станаў Вялікага Княства, – і новападвышанае мыта, прызначанае на адзін год.¹¹¹

У сувязі са складанай сітуацыяй у Швецыі, Жыгімонт Ваза не мог дапусціць зрыву сойма і пайшоў на пэўны кампраміс у канфлікце вакол віленскага біскупства. Ён адклаў разгляд гэтага пытання на наступны сойм, гарантаваўшы, што да таго моманту Б. Мацяёўскі не зойме месца віленскага біскупа ў сенаце і не будзе кіраваць уладаннямі біскупства.¹¹² У інтарэсах літвінаў былі і рашэнні аб адпраўцы ў Маскву ганцоў, каб пачаць перамовы аб уніі з Маскоўскай дзяржавай, ды прыняцце «Ардынацыі Інфлянцкай зямлі», што гарантавала сацыяльна-палітычныя правы шляхты ВКЛ у гэтай правінцыі.¹¹³ Гэта відавочна задаволіла, хаця і часткова, дэлегацыю Княства. Да таго ж, палітычная эліта ВКЛ і раней падтрымлівала «шведскую» палітыку Жыгімонта Вазы, што было звязана з яе эканамічнымі інтарэсамі.

Вальны сойм 1598 г. падтрымаў планы Жыгімонта Вазы паехаць у Швецыю і згадзіўся выдаткаваць яму на паездку 300000 зл. польскіх, 1 / 3 з якіх прыпадала на долю ВКЛ. Польскі бок ухваліў дзеля гэтага пабор на адзін год, а вось літвіны, з-за голаду і неўраджаяў, прызначаць любыя падаткі адмовіліся. Патрэбныя 100000 зл. ВКЛ выдаткоўвала з рэшты пабораў 1591 і 1595 гг.¹¹⁴ Па сутнасці, сойм ставіў кропку і ў справе з выплатай падатку 1593 г. У канстытуцыі «Аб мінулых паборах у ВКЛ» адзначалася, што рэшты таго пабору павінны быць аддадзены каралю і вялікаму князю. Цікава, што ў канстытуцыі да ланавага падатку далучалася і чопавае, ухваленае ў 1593 г., разам з мытам.¹¹⁵ Напэўна, такім

¹⁰⁸ AGAD. AR. Dz. II. Nr. Nr. 243, 368, 370, 373, 400, 401, 402.

Радаман А. Інструкцыя Новагародскага сойма паслам на Варшаўскі сойм 1598 г.;

Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej... S. 273;

Rzońca J. Rzeczpospolita Polska w latach... S. 29, 47.

¹⁰⁹ AGAD. AR. Dz. II. Nr. 400. S. 1.

¹¹⁰ Ibidem. Nr. 401. S. 1; Nr. 402. S. 2.

¹¹¹ Ibidem. Nr. 373. S. 1;

Радаман А. Інструкцыя Новагародскага сойма... С. 100-102.

¹¹² Lanno И. И. Люблинская уния... С. 148-149;

Rzońca J. Rzeczpospolita Polska w latach... S. 80-82.

¹¹³ РНБ. Ф. 971. Авт. 234. № 157. Л. 1; Rzońca J. Rzeczpospolita Polska w latach... S. 59-61, 143-144; VL. Т. 2. S. 377-378.

¹¹⁴ VL. Т. 2. S. 366-367, 370.

¹¹⁵ Ibidem. S. 370. AGAD. AR. Dz. II. Nr. 370. S. 1-2; Nr. 402. S. 4; Dz. V. Nr. 1901. Cz. II. S. 87.

Тэорыя і гісторыя ідэй

¹¹⁶ *Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej... S. 253, 270.*

¹¹⁷ *VL. T. 2. S. 370.*

¹¹⁸ *AGAD. AR. Dz. II. Nr. 355. S. 1-2;*

Filipczak-Kocur A. Skarbowość Rzeczypospolitej... S. 227, 273, 357.

¹¹⁹ *НГАБ. КМФ-18. Воп. 1. Спр. 285. Арк. 603адв. Квітанцыя падскарбія А. Завішы даціравана 21 мая 1599г.*

¹²⁰ *За 6 гадоў, з 1593 па 1598гг., было склікана 5 соймаў. Вількамірскі і ваўкавыскі павятовыя соймікі ў студзені 1598г. нават пратэставалі супраць такога частага склікання соймаў, бо гэта прыносила значную шкоду шляхецкім маёнткам: AGAD. AR. Dz. II. Nr. 401. S. 1; Nr. 402. S. 4.*

чынам надворны скарб імкнуўся ўсё ж сабраць пабор у суме, блізкай да 100000 зл.¹¹⁶ Для рэвізіі выплаты ўсіх падаткаў, ухваленых з 1591 г., прызначаліся дэпутаты і вызначалася, што справы аб нявыдачы падаткаў павінны будуць разглядацца ў Трыбунале.¹¹⁷

У ВКЛ з пабораў 1591 і 1595 гг. заставалася недзе каля 114405 зл., з якіх літвіны і выдаткавалі на паездку ў Швецыю неабходныя 100000 зл.¹¹⁸ З гэтага часу ў скарб паступала толькі невялікая рэшта пабору 1593 г.: у 1599 г. у Вялікім Княстве было сабрана 7000 зл.¹¹⁹ Хутчэй за ўсё, гэты пабор так і не быў сабраны ў ВКЛ у поўным аб'ёме. Жыгімонт Ваза атрымаў адпаведную грашовую субсідыю ў 1598 г., а з 1600 г., калі Рэч Паспалітая ўступіла ў вайну са Швецыяй, шляхта была вымушана плаціць новыя і частыя падаткі.

Такім чынам, у 1590-я гг. ухваленне падаткаў было важным фактарам палітычнай барацьбы ў Рэчы Паспалітай і адным з найбольш праблемных момантаў у стасунках паміж Жыгімонтам Вазам і палітычнай элітай ВКЛ. Літвіны выкарыстоўвалі сваю згоду на паборы як сродак ціску на караля і вялікага князя. Канфлікт з выдачай падаткаў 1593 і 1595 гг. быў непасрэдна звязаны з прызначэннем паляка на пасаду віленскага біскупа і імкненнем літвінаў вымусіць Жыгімонта Вазу адмяніць гэтую намінацыю. Лідэрам апазіцыі быў віленскі ваявода К. Радзівіл, які актыўна выкарыстоўваў у супрацьстаянні каралю свае пратэццыйніцкія ўплывы сярод сенатараў і шляхецтва. Жыгімонт Ваза настойліва дабіваўся выплаты абодвух пабораў, бо меў патрэбу ў грашовых сродках на арганізацыю абароны Рэчы Паспалітай і забеспячэнне сваіх дзедзічных правоў у Швецыі. Акрамя таго, быў закрануты і аўтарытэт караля. Канфлікт паказаў адносную слабасць каралеўскай улады і яе залежнасць ад шляхты ў галіне фіскальнай палітыкі. Кароль і вялікі князь не меў уласнага апарату па зборы ў ВКЛ прызначаных соймам падаткаў. Збор пабораў знаходзіўся ў руках шляхты і абраных ёю паборцаў (падскарбіі толькі атрымлівалі ўжо сабраныя грошы і кантралявалі іх выкарыстанне). Кароль вымушаны быў ужываць іншыя сродкі ўплыву на шляхту: частае скліканне соймаў,¹²⁰ на якіх імкнуўся дабіцца ад паслоў згоды на падаткі; выклік паборцаў у Трыбунал і гаспадарскі суд; нарэшце, ціск на павятовую шляхту праз сенатараў-раялістаў і дворных ураднікаў. На баку Жыгімонта Вазы апынуліся М. К. Радзівіл, Л. Сапега, Д. Халецкі, К. Дарагастайскі і інш. Кароль і вялікі князь усё ж здолелі ў пэўнай ступені дабіцца выплаты спрэчных падаткаў. Пералом у пазіцыі шляхты ВКЛ адбыўся ў 1596 г.,

калі быў у значнай ступені выплачаны пабор 1595 г., і частка «палітычнага народа» Вялікага Княства згадзілася на выдачу пабору 1593 г. Гэта можна растлумачыць шэрагам фактараў: пэўныя колы палітычнай эліты ВКЛ шукалі кампрамісу з каралём і вялікім князем, дзяржаўныя інтарэсы Рэчы Паспалітай выходзілі на першы план (абарона ад Турцыі і татар, захаванне за Жыгімонтам Вазам шведскай кароны), шляхецтва захоўвала значную павагу да каралеўскай улады. Падатак 1593 г. быў часткова выплачаны ў 1597 г., сойм 1598 г. яшчэ раз нагадаў шляхце ВКЛ аб выдачы каралю грошай з пабору. Аднак, хутчэй за ўсё, пабор у належным памеры (100000 зл.) так і не быў выбраны.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Pałucki, W. Drogi i bezdroża skarbowości polskiej XVI i pierwszej połowy XVII wieku / W. Pałucki. – Wrocław, 1974.
2. Skarbowość w Polsce i jej dzieje za Stefana Batorego / Wyd. A. Pawiński. – Warszawa, 1881;
3. Wisner, H. Próby utworzenia skarbu stałego na Litwie / H. Wisner // Kwartalnik Historyczny. – 1982. – R. 89. – № 1. – S. 85-89.
4. Rzońca, J. Sejmy z lat 1597 i 1598 / J. Rzońca; Opolskie t-wo przyjaciół nauk. – Warszawa-Wrocław, 1989. – Cz. I. Bezowocny sejm z 1597 r.
5. Rzońca, J. Rzeczpospolita Polska w latach 1596-1599. Wybrane zagadnienia polityki wewnętrznej i zagranicznej / J. Rzońca // Wyższa szkoła pedagogiczna im. Powstańców Śląskich w Opolu. – Studia i monografie, 156. – Opole, 1990.
6. Filipczak-Kocur, A. Podatki Litewskie w świetle uchwał sejmowych (1587-1632) / A. Filipczak-Kocur // Acta Universitatis Wratislaviensis. – Nr. 945. – Historia LXVI. Studia z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej. – Wrocław, 1988. – S. 113-132.
7. Filipczak-Kocur, A. Z dziejów litewskiego skarbu nadwornego za Zygmunta III Wazy / A. Filipczak-Kocur // Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI – XVIII w. – Warszawa, 1993. – S. 77-86;
8. Filipczak-Kocur, A. Skarb litewski za pierwszych dwu Wazów. 1587-1648 // A. Filipczak-Kocur. – Wrocław, 1994.
9. Filipczak-Kocur, A. Skarbowość Rzeczypospolitej 1587-1648. Projekty-ustawy-realizacja // A. Filipczak-Kocur. – Warszawa, 2006.
10. Archiwum Domu Sapiehów wydane staraniem rodziny / Wyd. dr. A. Prochaska. – T. I (listy z lat 1585-1606). – Lwów, 1892.
11. Lepszy, K. Walka stronnictw w pierwszych latach panowania Zygmunta III / K. Lepszy. – Kraków, 1929.
12. Konopczyński, W. Liberum veto: studium porównawczo-historyczne / W. Konopczyński. – Kraków, 1918.
13. Rachuba, A. Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569-1763 / A. Rachuba. – Warszawa, 2002.
14. Kempa, T. Mikołaj Krzysztof Radziwiłł «Sierotka» (1549-1616) wojewoda wileński / T. Kempa. – Warszawa, 2000.
15. Лаппо, И. И. Люблинская уния и третий Литовский статут / И. И. Лаппо // Журнал Министерства народного просвещения. – 1917. – № 5. – С. 89-150.

Тэорыя і гісторыя ідэй

16. Статут Вялікага княства Літоўскага 1588: Тэксты. Давед. Камент. / Беларус. Сав. Энцикл.; Рэдкал.: І. П. Шамякін (гал. рэд.) і інш. – Мн., 1989. – С. 118–119.
17. Жукович, П. Сеймовая борьба православного западнорусского дворянства с церковной унией (до 1609 г.) / П. Жукович. – Спб., 1901. – С. 85–89.
18. Wisner, H. Najjaśniejsza Rzeczpospolita. Szkice z czasów Zygmunta III i Władysława IV Wazy / H. Wisner. – Wydanie II. – Warszawa, 2001.
19. Wisner, H. Opinia szlachecka Rzeczypospolitej wobec polityki szwedzkiej Zygmunta III w latach 1587–1632 / H. Wisner // Zapiski Historyczne. – 1973. – Т. 38. – З. 2. – С. 12.
20. Спірыдонаў, М. Полаччына ў сярэдзіне XVI ст. / М. Спірыдонаў // Полацкія гістарычныя запіскі. – Т. 1. – 2004. – С. 10–15.
21. Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией (далее – АВАК): В 39 т. – Вильна, 1865–1915. – Т. 8. – 1874.
22. Падалінскі, У. Грамадская думка шляхты Вялікага Княства Літоўскага канца XVI ст. (на прыкладзе соймавай кампаніі Рэчы Паспалітай 1595 г.) / У. Падалінскі // Спадчына. – 2008. – № 1. – С. 12–24.
23. Seredyka, J. Senatorowie Rzeczypospolitej na sejmach Zygmunta III Wazy (1587–1632) / J. Seredyka // Rozprawy z dziejów XVI i VII wieku. – Poznań, 2003.
24. Ragauskienė, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (Apie 1515–1584 m.) / R. Ragauskienė. – Vilnius, 2002.
25. Kempa, T. Urzędnicy i klienci Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła Sierotki / T. Kempa. // Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia historica. – Poznań, 2003. – Т. IX.
26. Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1582–1696): spis / pod red. A. Rachuby; oprac. H. Lulewicz i A. Rachuba; Instytut historii PAN. – Warszawa, 2007.
27. Свяжынскі, У. М. «Гістарычныя запіскі» Ф. Еўлашоўскага / У. М. Свяжынскі. – Мн., 1990.
28. Seredyka, J. Marszałkowie izby poselskiej za Zygmunta III Wazy / J. Seredyka // Władza i społeczeństwo w XVI i XVII w. Prace ofiarowane A. Mączakowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin. – Warszawa, 1989.
29. Dyaryusze sejmowe roku 1597. W dodatkach: akta sejmikowe i inne odnoszące się do tego sejmu / Wyd. E. Barwiński. – Kraków, 1907.
30. Радаман, А. Інструкцыя Новагародскага соймака паслам на Варшаўскі сойм 1598 г. / А. Радаман // Сацыяльна-эканамічныя і прававыя даследаванні. – 2005. – № 2. – С. 97–109.
31. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі.
32. Volumina Constitutionum. – Т. II (1550–1609), vol. 1 (1550–1585). – Warszawa, 2005
33. Volumina Legum. Przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydane: W 8 t. – Petersburg, 1859–1860. – Т. 2. – 1859.
34. Archiwum Główne Aktów Dawnych w Warszawie. Archiwum Radziwiłłów
35. Archiwum Domu Radziwiłłów. – Kraków, 1885.
36. AGAD. Archiwum Publiczne Potockich.
37. Российская национальная библиотека в Санкт-Петербурге
38. Biblioteka Miejska im. Raczyńskich w Poznaniu.

Дата паступлення ў рэдакцыю 12.06.2008.